

АНАЛІЗ ФУНКЦІЙ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

ANALYSIS OF THE FUNCTIONS OF MUSIC EDUCATION ACTIVITIES OF FUTURE MUSIC TEACHERS

УДК 378.014.6:005.642.4:[78.091:780.616.432](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.16>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Аржанухіна С.В.,

викладач-методист кафедри фортепіано
Харківського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Бешапошнікова Т.В.,

викладач-методист кафедри фортепіано
Харківського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Цуранова О.О.,

канд. мистецтвозн., доцент,
завідувач кафедри фортепіано
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті висвітлюється один з напрямків професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, а саме, позааудиторна музично-просвітницька діяльність (МПД). Запропонована модель музично-просвітницької діяльності ґрунтується на багаторічному досвіді її організації на кафедрі фортепіано Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. У роботі зроблено аналіз історичних передумов зародження музично-просвітницької діяльності в Україні. Визначений ступінь дослідження проблеми у наукових публікаціях сучасних учених. Окреслені недоліки і суперечності стосовно проблеми просування МПД в освітній процес. Сутність поняття позааудиторна МПД освітнього спрямування розкривається через аналіз її основних функцій, які розглядаються як єдиний комплекс взаємодії. Доведено, що тематика, цілі та завдання просвітницьких заходів у ЗВО прямо чи опосередковано корелюються з діючими програмами з «Музичного мистецтва» та інтегрованого курсу «Мистецтво», у яких затверджена українська концепція національного виховання.

З метою з'ясування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музичного мистецтва щодо їх зацікавленості зразками української музики, викладачами кафедри фортепіано було проведено дослідження, за результатами якого було визначено, що пізнавальний інтерес до української фортепіанної музики розвивається у позитивній динаміці. У порівнянні зі здобувачами освіти перших курсів, у випускників підвищується мотивація до обраної професії, збагачується фортепіанний репертуарний багаж, поглиблюються обізнаність й зацікавленість творами українського фортепіанного мистецтва.

В статті акцентується увага на методичних аспектах організації МПД: окреслені типи сценаріїв за способом проведення; різновиди – за складом учасників; надається алгоритм покрокових дій підготовки та проведення музично-просвітницького заходу.

Ключові слова: позааудиторна музично-просвітницька діяльність, майбутні вчителі музичного мистецтва, педагогічне

дослідження, функції музично-просвітницької діяльності освітнього спрямування, українське музичне мистецтво.

The article highlights one of the areas of professional training of future music teachers, namely, extracurricular music education activities (MEA). The proposed model of music and educational activities is based on many years of experience in its organisation at the piano department of the Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council. The paper analyses the historical background of music education in Ukraine. The degree of research of the problem in scientific publications of modern scholars is determined. The shortcomings and contradictions regarding the problem of promoting MEA in the educational process are outlined.

The essence of the concept of extracurricular educational MEA is revealed through the analysis of its main functions, which are considered as a single complex of interaction. It is proved that the topics, goals and objectives of educational activities in higher education institutions directly or indirectly correlate with the existing programmes in «Musical Art» and the integrated course «Art», which approve the Ukrainian concept of national education.

In order to find out the value orientations of future music teachers regarding their interest in Ukrainian music, the teachers of the piano department conducted a study, which found that cognitive interest in Ukrainian piano music is developing in a positive way.

Compared to first-year students, graduates are more motivated to pursue their chosen profession, enrich their piano repertoire, and deepen their awareness of and interest in the works of Ukrainian piano art.

The article focuses on the methodological aspects of organising the MEA: the types of scenarios are outlined by the method of conducting; the types of are outlined by the composition of participants; an algorithm of step-by-step actions for preparing and conducting a music educational event is provided.

Key words: extracurricular music and educational activities, future teachers of music, pedagogical research, functions of music and educational activities of educational orientation, Ukrainian musical art.

Постановка проблеми. Якісні зміни освітньої системи в Україні свідчать про зростаючий інтерес педагогічної науки до ролі мистецтва в освітньому процесі. Мистецтво з його унікальними можливостями впливу на особистість, в педагогіці ХХІ ст. розглядається як важливий чинник художньо-естетичної освіти.

Звернення до обраної тематики автори пов'язують з деякими соціокультурними проблемами у державі. Можемо стверджувати що на сучасне молоде покоління має великий вплив

«масова культура», яка захватила сьогодні більшу частину інформаційного середовища і відтиснула на задній план музичну класику, народну музику, яка для більшості стала мистецтвом елітарним, незрозумілим, недоступним. Повсякденний музичний фон, який оточує сучасну людину, перевантажений великою кількістю «механічних» електронних звучань (рінгтони, звуковий супровід багатьох рекламних роликів), засиллям низькопробних музичних творів, які репрезентує шоу-бізнес і які потрапляють у ЗМІ. Все це стає тією

альтернативою, яка затьмарює горизонти сучасної професійної музики, а також класичної та народної музики – того багатства, накопиченого людством протягом віків. Панування, так званої масової культури, яка не має національного коріння, веде до послаблення культурно-національних традицій і національної ідентичності. Ще Конфуцій писав: «Якщо хочете дізнатися, як країна керується і якою є її моральність, прислухайтеся до її музики» [2].

Однією з перешкод успішного проведення музично-просвітницької діяльності стає розповсюдження дистанційного навчання в умовах воєнного стану в країні. Виявляється конфлікт між бажанням музичної освітньої спільноти формувати ціннісні орієнтири української молоді крізь наближення до найкращих зразків класичної, народної, сучасної музики через живе виконання музичних творів і відсутності розроблених методів проведення просвітницьких заходів дистанційно.

Часто МПД освітнього спрямування, яка має великий виховний і розвивальний потенціал не реалізується повністю, а перетворюється у концертно-показову модель, коли інформаційна складова відходить на другий план, або, навпаки, перетворюється в узагальнено-формальну бесіду, тим самим порушуючи рівновагу, що унеможливорює повну реалізацію цілей просвітницького заходу. Однією з проблем стає й дисбаланс між потребою гарного володіння лекторсько-ораторською майстерністю і відсутністю у навчальних планах достатньої кількості навчальних годин з цієї дисципліни. Виникають суперечності між потребою систематичного застосування в освітньому процесі МПД та відсутністю достатньої кількості теоретичних і практичних розробок щодо технології їх планування і організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музично-просвітницька діяльність як художнє мистецьке явище має давні історичні традиції. Музично-просвітницька діяльність видатних представників української музичної школи протягом століть мала культуротворче навантаження. Так, М. Лисенко вів активну концертну діяльність з метою популяризації творів класичної музики та своїх композицій. Діяльність А. Котляревського була прикладом практичного музичного просвітництва через фортепіанне та органне виконавство перед широкою аудиторією. Просвітницька робота С. Людкевича була пов'язана з популяризацією класичної та української музики серед молоді Галичини. Вагомий внесок в розвиток просвітництва для юнацтва зробила українська дослідниця Н. Гродзенська. Її просвітницькі ідеї щодо залучення інших видів мистецтва у процес музичного виховання залишаються актуальними і у теперішній час.

Сучасне покоління науковців, педагогів-музикантів продовжують і далі розвивати ідеї та погляди фундаторів української музичної педагогіки. Нині

маємо різновекторні дослідження у контексті запропанованої наукової розвідки.

Питання становлення та розвитку ідей музичного просвітництва в історичному вимірі аналізує Л. Проців, яка акцентує увагу на наукових думках щодо духовно-естетичного просвітництва видатних особистостей (М. Ділецького, Г. Сковороди, Д. Бортнянського та ін.); О. Горожанкіна досліджує процес становлення музичного просвітництва в історичному та педагогічному аспектах. Просвітницькі функції інтерпретації музичних творів розкриває О. Реброва. У дослідженні І. Полякової підкреслюється значення емоційного, яскравого, доступного подання інформаційного матеріалу задля подолання байдужості, відсутності пізнавального інтересу до шедеврів класичної музики. У дослідженні О. Мельник висвітлюються проблеми, які виникають в освітньому процесі у майбутніх фахівців з музичного мистецтва у процесі професійно-педагогічної діяльності і позааудиторної просвітницької діяльності. Аналізуючи причини недоліків, авторка пропонує деякі ефективні шляхи їх подолання.

Різні аспекти МПД в системі національної освіти також досліджують такі українські вчені як Л. Кожевнікова, О. Кузнєцова, Л. Бочкарьов, Р. Падалка, А. Ростовський, Л. Смирнова.

Тим не менш, залишаються невирішеними питання щодо репертуарного наповнення заходів позааудиторної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва, з'ясування ціннісних орієнтирів здобувачів освіти під час підготовки до позааудиторної діяльності тощо.

Метою дослідження є виявлення можливостей впливу позааудиторної музично-просвітницької діяльності на формування й розвиток широкого спектру професійних компетенцій майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. В умовах відродження й розбудови системи освіти України, як зазначається в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), проблема розвитку творчого мислення та інтелектуальних можливостей майбутнього покоління надзвичайно актуальна. Вирішення завдання формування всебічно розвинутої, творчої особистості, здатної реалізувати свій потенціал як у власних інтересах, так і в інтересах суспільства, пов'язано, у тому числі, із розвитком поліхудожнього мислення у процесі інтеграції різноманітних видів художньо-творчої діяльності.

Нова парадигма освіти пропонує систему поліхудожнього розвитку дитини, в основі якого лежить інтегративна взаємодія різних видів мистецтв, де є внутрішні зв'язки слова, звуку, кольору, рухів тощо. Від того, які методи і підходи використовує вчитель на своїх уроках з музичного мистецтва залежить враження, яке складається в учня про

музичне мистецтво, і яке залишиться, можливо, на все життя. У зв'язку з цим підвищується соціальна відповідальність ЗВО щодо підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Основним функціональним компонентом професійної підготовки фахівців мистецького профілю стає ціннісне ставлення до мистецтва. Їх фахова підготовка має ґрунтуватися на інтегративних технологіях, що сприятимуть формуванню у здобувачів освіти спеціальних знань, пов'язаних з умінями встановлювати об'єктивні зв'язки між музичним твором і творами інших видів мистецтва, умінями синтезувати поняття, віднаходити спільне і протилежне, здійснювати цілісний інтегрований ціннісно-змістовий аналіз музичного твору.

У сучасних теоретичних дослідженнях педагогіки мистецтва вже виявлені такі професійні компоненти сучасної моделі фахівця мистецького профілю, як: інтегративні знання, поліхудожні вміння, художньо-педагогічна інтерпретація, комплексні почуття. Реалізація цих завдань повною мірою здійснюється у процесі позааудиторної МПД, яка стає своєрідним інтегральним явищем, де різноманітні види мистецтва постійно взаємодіють, а музичний твір розглядається в єдиному комплексі з творами зображувального мистецтва, художньої літератури, поезії, синтетичних видів мистецтва. Резюмуючи вищезазначене, а також аналізуючи МПД освітнього спрямування, яку багато років здійснюють викладачі кафедри фортепіано Харківської гуманітарно-педагогічної академії, дає підставу стверджувати, що МПД освітнього спрямування виконує поліхудожню функцію.

Чинними програмами з «Музичного мистецтва» та інтегрованого курсу «Мистецтво» для ЗЗСО реалізується концепція музичного виховання на основі української національної культури, вивчення музичного мистецтва крізь призму його фольклорних джерел. Процес музичного виховання молоді в умовах сучасної національної освітньої політики повинен бути підпорядкований основним цілям розвитку української національної культури, а музична освіта, на думку академіка Г. Філіпчука «повинна зайняти своє гідне місце у вихованні нації» [10, с. 94].

З метою удосконалення методики організації МПД освітнього спрямування, аналізу рівня пізнавального інтересу до українського музичного мистецтва, мотиваційного компоненту щодо майбутньої професії на кафедрі фортепіано Харківської гуманітарно-педагогічної академії було проведено педагогічне дослідження, яке охоплювало здобувачів освіти перших та випускних курсів спеціальності «Музичне мистецтво» у кількості 45 осіб. Формами дослідження було анкетування, опитування, співбесіди зі студентами та викладачами, аналіз щосеместрових індивідуальних планів з дисципліни «Спеціальний музичний інструмент. Фортепіано»

Дослідження складалось з трьох векторних напрямів діагностування: рівень музично-виконавської підготовки; рівень сформованості мотиваційного компоненту стосовно обраної професії; аналіз ціннісних орієнтацій, музичних інтересів, рівня обізнаності щодо українського музичного мистецтва.

За першим напрямом дослідження маємо констатувати, що серед 45-ти респондентів, які брали участь в анкетуванні, 28 (62 %) здобувачів освіти мали неповну музичну освіту на момент вступу до ЗВО, 17 (38%) осіб мали повну музичну освіту (ДМШ, музичні студії, школи мистецтв), тобто, умовно ми маємо дві групи за різним рівнем виконавської підготовки.

Аналізуючи другий напрям діагностичного дослідження слід зазначити, що професійне становлення особистості майбутнього фахівця тісно пов'язане з мотивацією щодо майбутньої професії, але студенти-першокурсники не завжди мають уявлення про сутність обраної професії. Хтось хоче навчитися грати на музичних інструментах та гарно співати, інші – мати диплом про вищу освіту. Останнє місце займає професійний інтерес до обраної спеціальності. Одна справа – прагнути отримати ту чи іншу професію, друга – мати про неї необхідне уявлення. Професійний інтерес до майбутньої професії формується у процесі навчання на основі визначеного рівня знань, життєвої практики та досвіду навчальної, професійно-педагогічної та позааудиторної МПД освітнього спрямування.

Під час аналізу мотивів професійного становлення здобувачів освіти випускних курсів, чітко простежується переосмислення особистісних цінностей, стабільно збільшується кількість здобувачів які мають намір будувати своє майбутнє на основі обраної професії. Отже, на підставі аналізу дослідження дійшли висновку, що мотивація спрямованості до професії перебуває у постійній позитивній динаміці.

Стосовно уявлення про українське музичне мистецтво, за результатами анкетування та співбесід, можна стверджувати, що студенти-першокурсники поверхово орієнтуються в питаннях щодо української музики. Серед прізвищ відомих українських композиторів студенти змогли пригадати тільки М. Лисенка, М. Леонтовича. На відміну від першокурсників, у студентів-випускників вже є свій достатній досвід виконання творів українських композиторів. Їх репертуарний багаж складають твори М. Лисенка, Л. Ревуцького, Я. Степового, М. Леонтовича, А. Кос-Анатольського, М. Кармінського, Л. Шукайло, В. Птушкіна, Г. Саська та ін.

Із метою наближення студентської молоді до перлин українського музичного мистецтва в тематичному змісті концертних просвітницьких заходів, що організовуються на кафедрі фортепіано вагоме місце належить пропаганді національної музичної спадщини. Серед тем лекцій-концертів

такі, як: «Національна символіка України в українській фортепіанній музиці», «Фортепіанні обробки українських народних пісень», «Композитори Слобожанщини», «Тарас Шевченко і музика», «Образи природи в українському фортепіанному мистецтві», «Живопис в українській фортепіанній музиці», «Образи кобзарів і лірників у творчості українських композиторів», «Програмна музика українських композиторів», «Фортепіанна творчість М. Кармінського та В. Птушкіна» та ін.

На підставі результатів діагностичного дослідження свідчить, що студенти-випускники усвідомлюють потенціальні виховні можливості українського музичного мистецтва для професійного, особистісного розвитку й самовдосконалення, а також розуміють важливість та необхідність опанування творів українського музичного мистецтва задля виховання патріотизму, любові до Батьківщини в процесі музично-виховної роботи і спілкування з дітьми на уроках з музичного мистецтва. Таким чином, МПД освітнього спрямування несе в собі виховну функцію.

Серед основних функцій МПД виділяється розвиваюча функція. При підготовці позааудиторного заходу, будь то лекція-концерт, музично-літературна композиція, студент повинен не тільки вивчити музичний твір, але й підготувати анотацію до нього, ілюстративний матеріал. Це можуть бути відомості музично-історичного, музично-теоретичного характеру, відомості про композитора, стильові особливості його творчості; крім того здобувач повинен підібрати відповідний літературно-поетичний, літературно-музичний матеріал, знайти зразки живопису, пам'яток архітектури тощо. Для цього здобувачам доводиться практично використовувати, засвоювати інформаційно-комунікативні технології та аудіовізуальні засоби (комп'ютер, аудіо -, відеоапаратуру). У процесі такої розгорнутої самостійної роботи у студентів відбувається розвиток асоціативного, логічного, творчого мислення, загальнокультурного та музичного кругозору, художньо-естетичного смаку, розвивається виконавська й інформаційна культура.

Залучення студентів до МПД вирішує цілий комплекс завдань, пов'язаних з розвитком їх професійно-педагогічної майстерності. Однією з найбільш важливих є розвиток виконавської культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Незважаючи на численні дослідження, пов'язані з різними аспектами виконавської підготовки майбутніх фахівців, проблеми підвищення її якості в сучасному освітньому процесі не перестають бути актуальними. На початковому етапі навчання в класі фортепіано, студент не має достатньо ясного уявлення про необхідний обсяг виконавських навичок для успішної професійно-практичної діяльності. І тільки в процесі педагогічної практики та позааудиторної музично-просвітницької діяльності майбутні

вчителі починають по-справжньому усвідомлювати значення таких компонентів інструментальної підготовки як уміння проілюструвати свою бесіду виразним виконанням, високохудожньо інтерпретувати музичний твір, та виконати акомпанемент до пісні. Крім цього серед завдань пов'язаних з активізацією та розвитком студентів у процесі здійснення просвітницької діяльності слід виокремити формування в них навичків інформаційної культури.

Сучасний стан підготовки студентів гуманітарних спеціальностей у цілому не забезпечує достатній рівень володіння ними методами практичного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Сукупність навичків ефективного оперування засобами пізнання, значна частина яких базується на ІКТ, стає одним з інструментів самонавчання, саморозвитку студентів у процесі застосування них у просвітницькій діяльності.

Таким чином, маємо констатувати, що у процесі МПД у здобувачів освіти розвиваються такі важливі професійні навички як виконавська культура, артистизм, художньо-естетичні смаки, емоційність, «естрадне почуття», навички інформаційної культури, загальний та музичний кругозір, асоціативне і творче мислення.

До наступної важливої функції, яка реалізується в процесі правильно організованої МПД, відноситься формуюча функція.

Організація позааудиторних концертно-просвітницьких заходів – це поетапно спланована спільна робота викладачів і студентів. Умовно цю роботу можна поділити на три етапи: пропедевтичний (підготовчий), репетиційний і презентаційний. На попередньому етапі затверджується тема заходу, обґрунтовується її практично-професійна доцільність, підбирається виконавський репертуар, обговорюються форми проведення заходу, розробляється його сценарій, обираються ведучі, намічаються самостійні завдання з пошуку інформативного матеріалу для кожного з учасників. Репетиційний етап пов'язаний з розучуванням музичних творів, доведенням їх до концертної завершеності, репетицією позааудиторного заходу в цілому. Презентаційний, завершальний етап – безпосередньо проведення музичного концерту. За складом учасників просвітницький захід може бути фронтальним або комплексним. Фронтальний тип має на увазі залучення тільки фортепіанних творів, тоді як у комплексному типі заходу репрезентуються як фортепіанні так і вокальні твори, а також твори для народних, струно-смичкових інструментів, гітари.

У процесі підготовки і здійснення концертного заходу у майбутніх фахівців формуються навички самостійної пізнавально-творчої діяльності, навички публічного виступу, дослідницькі, лекторські вміння, організаторські здібності та почуття відповідальності за доручену справу.

Успішність позааудиторної роботи залежить від певних психолого-педагогічних умов. Від викладачів, які працюють зі здобувачами, потрібно створення атмосфери художньо-творчої взаємодії, коли педагог стає творчим партнером, однодумцем, активно працюючи зі студентами. Це творча взаємодія відбувається за трьома напрямками: взаємодія педагогів зі студентами, творча взаємодія студентів між собою і нарешті, взаємодія учасників концертного заходу з аудиторією. Педагогіка співробітництва створює умови для плідної, результативної взаємодії всіх учасників процесу підготовки, здійснення та аналізу позааудиторного просвітницького заходу. Така модель співтворчості формує у майбутніх фахівців такі вміння, як уміння формувати свою точку зору, враховувати точку зору своїх партнерів, бути зацікавленим в результаті роботи всього творчого колективу.

Іншими словами, в процесі музично-просвітницької діяльності відбувається реалізація комунікативної функції.

Висновки. У процесі МПД створюються умови для засвоєння розширених знань у порівнянні із загальноприйнятими нормами обсягів навчального матеріалу. Здійснення МПД майбутніми вчителями музичного мистецтва, використання її розвивального потенціалу озброює майбутніх фахівців цілим комплексом знань, умінь і навичок, які в процесі цієї діяльності трансформуються у характеристики більш високого категоріального рівня, а саме – відбувається формування широкого спектру професійних компетенцій. Позитивний професійно-практичний досвід, отриманий студентами в процесі музично-просвітницької діяльності, може

екстраполюватися на їх майбутню професійно-практичну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кожевникова Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів і музики до музично-просвітницької діяльності : автореф. дис...канд. педагогічних наук 130002 / НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 18 с.
2. Конфуцій. Вислови. Фоліо, 2025, С. 9.
3. Конькова Г. М. Спрага музики: паралелі і час спогадів. Київ : Комбі ЛТД, 2001. 202 с.
4. Мельник О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутніх вчителів музики як педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Київ : НПУ, 2009. С. 108–113.
5. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. 224 с.
6. Полякова І. О. Підвищення ефективності підготовки студентів педагогічних інститутів до музично-пропагандистської діяльності : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / КГУ ім. Т.Г. Шевченка. Київ., 1991. 29 с.
7. Реброва О. Є. Просвітницька сутність художньої інтерпретації: педагогічний контекст. *Виконавська інтерпретації та сучасний навчальний процес* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2012. С. 162–163.
8. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Багдан, 2001. 215с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ, 2002. 270 с.
10. Філіпчук Г. Г. Музичне виховання особистості. *Мистецтво у розвитку особистості* : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С.93–104.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025

Дата публікації: 24.09.2025